

ALKALOMADTÁN

Keresztesi József: *Inverz Ophelia*

Nem valószínű, hogy bárki is az alkalmi költészetet, ezt a sokszor korszerűtlennek tartott és lenézett műfajt vagy verstípust tartaná a mai magyar költészet legfontosabb irányzatának, de tagadhatatlan, hogy a – legalábbis első ránézésre – meghatározott szituációhoz kötött lírai művek (köszöntő, emlékező, felkérésre született, kép- vagy eseményleíró vers, parafrázis, sírfelirat stb.) igenis jelen vannak, és jelen is lesznek mindig. Keresztesi József verseskötete, az *Inverz Ophelia* e hagyomány, az alkalmi költészet talán legjelesebb aktuális képviselője; az egy adott helyzethez többé-kevésbé kötött költemények bevett formáinak és eljárásainak ugyanakkor a megújítására is törekszik. Valahogy úgy, ahogy például Parti Nagy Lajos tette a *Grafitnesz* verseiben vagy Tóth Krisztina a *Magas labda* című kötetében. Hogy az alkalom – a helyzet, a felkérés, a megadott téma vagy követendő versforma – ne túl könnyen teljesíthető rutinfeladat legyen, hanem kilövőrakéta, ahonnan kirepül a vers.

Keresztesi József könyve nem is rejti véka alá a benne foglalt versek alkalmi jellegét, mert mindjárt a harmadik darabjában ezt olvashatjuk: „minden vers alkalmi, ezt mondja PNL / valahol (ennek is utána kéne nézni / alkalomadtán)”. A hárombetűs monogram Parti Nagy Lajosra utal, az ő hatvanadik születésnapjára íródott ugyanis a *A pingpongasztal* című vers, amiből idéztem. Az egész kötet koncepciójára nézve jelentéssel bírónak tartom, hogy a kötetre egyébként nagyon jellemző akkurátus adatolás és bőséges jegyzetekben közölt információk helyett az „ennek is utána kéne nézni” feltételessége szerepel, kiegészítve azzal a szójátékos iróniával, amely a „minden vers alkalmi” kijelentés és az „alkalomadtán” szó között feszül; pontosabban a „minden vers alkalmi” állítás tartalma és aközött, hogy mégsem jött még el, mégsem adódik az alkalom a szöveghelynek utánanézésre. Avagy: versírásra van alkalom (Parti Nagy Lajos hatvanadik születésnapja), az információnak utánanézésre viszont nincsen.

A vers e pontján nagyjából húsz sorral vagyunk az után, hogy egy hirtelen kétségbe vont információ kérdésségét – „de hogy az az októberi lapszám / hová érkezett, a Király utcai / szerkesztőségbe már? meg kéne nézni” – csillag alatti jegyzet oldja fel, melyben a költő megadja a választ: „Megnéztem, oda [...]”. De a „minden vers alkalmi” idézet feltételezett Parti Nagy-i forrását húsz sorral később nem nézi meg, és nem nézte meg a vers első megjelenése (*Jelenkor*, 2013. október) és kötetbeli kiadása (2019. június) közötti majdnem hat évben sem. Máskor, más versek esetében mindig pontos adatokat olvashatunk, az idézett művek kiadásaitól és fordítóitól kezdve gyakran a szövegek létrejötteinek

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
96 oldal, 1699 Ft

alkalmáról, helyéről, idejéről is tájékoztat, ráadásul ez a jegyzetapparátus néha olyan részletes, mintha a kötet a saját maga kritikai kiadásának paródiája volna. Nem lehet tehát véletlen, hogy itt elmaradt az utánanézés alkalmá, hogy a válasz *in limbo* maradt. Az, hogy „minden vers alkalmi”, tehát olyan axiomatikus kijelentésnek (wittgensteini *kijelentésnek*) tekinthető, ami minden adatolt információtól, jegyzetelhető igazságtól függetlenül igaz (mert a világban fennáll), és valóságartalma azon sem múlik, hogy Parti Nagy Lajos hol mondta, vagy hogy mondta-e egyáltalán.¹ Sőt, ha az állítás igaz, akkor nincs is olyan műfaj vagy műcsoport, hogy „alkalmi vers”, hisz abba mindegyik vers beletartozna.

Azt hiszem, hogy ez, mármint a nem létező jegyzet vagy kiegészítés, az „(ennek is utána kéne nézni / alkalomadtán)” jövőbe tolt és soha meg nem valósuló vágya, ez a kötet legfontosabb helye, mert Keresztesi itt olyan módon játszik az adatok közlésével és visszavonásával, ami a gyűjtemény összes többi darabját, azok alkalmiságát, létrejöttüknek filológiai is dokumentált folyamatát, referencialitás-igényüket, valamint ciklusokba és kötetbe rendezésüket is egészen más fénytörésben mutatja.

Mindezek után talán nem mondok újat, ha azt mondom, az *Inverz Ophelia* alkalmi verseket (vagyis: verseket) tartalmaz, de ezekre a műfaji címke klasszikus, Goetheig visszamenő és köznyelvi értelme is vonatkoztatható. A könyv – különös módon előre helyezten – tartalomjegyzékében is látható módon négy részre oszlik. Mivel ezek sok szempontból eléggé különböző verseket tartalmaznak, érdemes sorjában végigvenni őket.

Az első ciklusban többnyire köszöntő és emlékező versek vannak, itt szerepel az emlegetett *A pingpongasztal* is, de Petri halálára írott vagy Bertók Lászlót köszöntő, illetve más alkalmakat megidéző szövegek is ide kerültek. A fejezet címe *Reggeli, ebéd, vacsora*, ami a születés-élet-halál hármasság ironikus lefordítása a főétkezések rutinjára (vö. „Egy nap élet”), és ezen keresztül a költészet mindennapisága, azaz az irodalom aktualitása, valóságban-gyökerezettsége mellett tesz hitet, ha ironikusan is.

A második egység az *Elburjánzó történetek* címet viseli, és ez a fejezet tartalmazza a kötet szerintem két legjobb versét: az *Ophelia-projektet* és *A megérkezést*, noha ezek és a teljes ciklus is egészen más költészetfelfogást képvisel, mint az első. Mindkét említett szöveg mitológémákból építkezik (ebben az értelemben természetesen Shakespeare *Hamletje* a saját jogán éppolyan mítosz, mint egy antik eredetelbeszélés), pontosabban történet- és mítosztörmelékeket vetít egymásra. Az *Ophelia-projekt*hez társul egyébként a kötet leghosszabb jegyzete is, amelyből megtudhatjuk, hogy egy képzőművészeti kiállítás „társalkotásaként” íródott. A jegyzet az aktuálpolitikai, az antik mitológiai és a Shakespeare-utalásokat is részletesen elmagyarázza, a források megadásával együtt. Ez a gesztus szerintem nagyon lerontja az egyébként kitűnő költemény értékét, mert a keletkezéstörténet-alapú önértelmezés mintha mindenáron a vers olvasói tapasztalatának és értelmezői kísérleteinek a helyébe kívánna furakodni azzal, hogy a vers minden motívumát lecövekei egy adott ponthoz. Ha a jegyzetet nem vesszük figyelembe, akkor az *Ophelia-projekt* a kötet csúcspontja: rettentő invenciózusan montírozza össze saját drámai jambusokban írt szövegét a *Hamlet* Arany-fordításának szövegtörmelékeivel, *Ophelia* tragédiáját a görög mitológiából vett Hülász-történettel és közéleti reflexiókkal. Olyan átütő erejű a motívumok és nyelvi egységek kombinatorikus ismétlődése és a vers (nem metrikai, hanem dra-

¹ De így már kötelességemnek éreztem utánanézni. A már-már közhelyszámba menő kijelentés eredetileg Goethétől származik, 1823. szeptember 17-én mondta Eckermann-nak, aki másnap fel is jegyezte a *Beszélgésekben*. Egyesek T. S. Eliotnak tulajdonítják, de ennek nem találtam meg az eredetét. Viszont ugyanezt a mondatot Illyés Gyula is leírta ugyanígy, *Fekete-fehér* című kötete bevezetőjében (1968), tőle is idézik. Bertók László is használja *Kockakövek* című versében. – Éppenséggel Parti Nagy Lajos az, aki ebben a formában soha nem írta le – legalábbis nem találtam nyomát – ezt a kijelentést, tehát Keresztesi játéka tovább bonyolódik. Persze a versnek is lehet igaza, amikor azt állítja, hogy „ezt mondja PNL”, csak a szó elszállt.

maturgiai) ritmusának ívelése, hogy az talán csak Weöres *Szimfóniáival* összevethető. A fejezet másik nagy verse, *A megérkezés*, amelyhez szerencsére nem csatlakoznak jegyzetek, szintén mitológiai parafrázisként olvasható, és az Ophelia-vershez hasonlóan ez is a történetmondás narratív linearitását egyesíti a zenei, patetikus, weöresi felépítmény líraiságával. A vers Atlantisz elsüllyedéséről szól, pontosabban a tragédia után az oda hazatérni vágyó hajósokról, akik még jó ideig keringenek egykori otthonuk hűlt helyén a tengeren; ehhez az eseménysorhoz csatlakoznak azután utólagos (énekmondói, történetírói, pletykás) reflexiók, mindvégig az imitált ókori nyilvánosság retorikai keretei között maradván, a mesélő által többször emlegetett kijelentés szerint pedig Atlantisz elsüllyedten „nincs mit siratni”. A vers ügyesen elkerüli tehát az analógián alapuló allegorizálást, ami pedig egy olyan közismert mítosz esetében, mint Atlantisz története, állandóan fenyegető veszély. Vagyis: nem felelt meg semmit sem az elsüllyedt kontinenssel, sem az azt kereső hajósokkal, sem pedig az ezekről szóló történetet hallgatókkal. A kötetnek talán ez a vers a legkiemelkedőbb pontja, és vélhetően éppen azért, mert itt tud leginkább elszakadni a referencialitástól: sem a keletkezés körülményeit, sem valamilyen összveget, sem versformai előzményt nem mutat fel, hanem egy történetfilozófiai példázatot állít fel, ráadásul úgy, hogy annak egyik fele hiányzik. Ezt a rögzítetlenségét, valamint azt, hogy nem ad mellé azonnal értelmezést sem, határozottan előnyére tudja fordítani a szöveg.

A kötet harmadik fejezete, a *Wroclaw – Egy napló árnyéka*, mint arról a szerző beszámol, egy lengyelországi ösztöndíj egy hónapja során az alsó-sziléziai nagyvárosban írt verseket tartalmazza, ezek között vannak naplószerű, impressziókat rögzítő, urbanisztikai élményekről beszámoló, vagyis szándékuk szerint a költői megszólalást transzparens nyelvi aktusként elgondoló (pontatlan terminussal: „alanyi”) versek is. Emellett egy Tadeusz Rózewicz-vers parafrázisait, múzeumi élményekre írott, ekphraszisz-szerű költeményeket és jobb híján esszéversnek nevezhető szövegeket is olvashatunk ebben a tematikus lengyel blokkban. Feltétlenül egyetértek Keresztesivel abban, hogy Wroclaw lenyűgöző város, ha tehetem, én is legalább évente egyszer elutazom oda, és mindenkinek ugyanezt ajánlom. De hiába ismerem valamennyire jól a várost, ezekből a versekből nemigen ismernek rá. A Keresztesi által a verseiben megörökített benyomások ugyanis mintha valami furcsa szűrőn haladtak volna át; a szöveg túlságosan eltávolodik voltaképpeni tárgyától (a város valamely építészeti jellemzőjétől, konkrét műalkotástól, színházi előadástól stb.), amelyet pedig a vershez csatolt jegyzetben vagy a címben megjelöl. Ez pedig furcsa diszszonanciát hoz létre, és a verset olyan köztes térbe löki, ahol az már sem a saját kiindulópontjával (leírandó tárgy, élmény), sem valami absztraktabb gondolati síkkal nemigen tart kapcsolatot. Néhány jelentős darab ugyanakkor ebben a ciklusban is akad: a rövid *Chance of Rain* például igen érzékeny módon mutatja be a szemmel látható és a technológiai eszközök által közvetített tények, adatok közti ide-oda mozgást, úgy, hogy mindez a kultúrák különbözősége miatt érzett sokkélvány (ez ugyanis még Lengyelországban is feltétlenül bekövetkezik) tapasztalatára vetíti rá. A *Széljegyzetek a Pan Tadeushoz* című hosszú, esszéisztikus, erős Tolnai Ottó-hatásokat mutató vers izgalmas gondolatmenetet közöl, és érdekes szempontokat vet fel Mickiewicz klasszikusának értelmezéséhez; kérdés persze, hogy aki nem ismeri a *Pan Tadeust*, ezt a ragyogó, de magyarul finoman szólva sem értő fordításban olvasható 19. századi lengyel verses regényt (avagy eposzt), tud-e bárhogyan is kapcsolódni Keresztesi verséhez. Szerintem nem nagyon, de ez nem baj, a költészetnek, ahogy éppen az emlegetett Tolnai mutatja ezt meg, igenis lehet beavató vagy akár (furcsamód) ismeretterjesztő szerepe is.

A kötet záródarabjait *A szégyenről* című negyedik fejezetben olvashatjuk. Ez a három szöveg az előző rész esszéverseihez kapcsolódva a költészetről szóló ars poeticus versek sorát gyarapítja, amelyek így a könyv belső ökonómiájában szorosan kapcsolódnak a szintén a költészet mibenlétét és a költő feladatainak aktualitását firtató Rózewicz-átiratokhoz.

Ám míg a ciklus első darabja, a *Terjedésének természetéről* az önmagát figyelő, önmaga keletkezéséről beszámoló (József Attila *Költőnk és kora* című verse első sorainak – véresen komoly – poénját kicsit esetlen módon versszervező elvvé emelő) vers, addig a *Manifesztum-töredék* egészen más poétikát mutat fel a költészet egyedül üdvözítő útjaként (jelesül a képek és versek univerzális, kontextusfüggetlen, a diskurzusrendek közötti szabad szárnyalásának a klasszikus avantgárdtól átvett idealista utópiáját). A kötet utolsó (és a ciklus legjobb) verse pedig már ismét más mellett tör pálcát: itt ugyanis egy Babits-sorparafráziszból kiindulva a költészet olyan mindent benövő, indás, organikus képződményként jelenik meg, amely eleinte csak a beavatottaknak elérhető, de később a titkos világba behatoló gyarmatosító, leigázó műveletei révén az egész világ színe elé kerül. A költészet így beilleszkedik a termelés kapitalista rendszerébe, bearázódik, eladható és megvásárolható („Tisztességes ár, mindent egybevéve”), tehát ősereditiségétől, organikusságától végérvényesen megfosztják, de ez az ára az elterjedésének, közismertségének. A záróciklus három darabja tehát gyökeresen eltérő, egymással nemigen összeegyeztethető álláspontokat képvisel a költészet mibenlétét, célját és feladatát illetően. Ez zavarba ejtő.

A könyv íve tehát, mint láttuk, a gyakorlatlatiságtól, a mindennapi rutinok kérdésességétől jut el a költészet általános kérdéseire; az első ciklus hagyományos értelemben vett alkalmi verseitől és életmetaforáitól a második narratív nagyversein és a harmadik naplószerű és esszéisztikus költeményein keresztül a negyedik ciklus egymással felelő ars poeticáig. És mindeközben formailag is nagyon tarka utat jár be. Keresztesi – akár csak dalszövegeiben és gyermekverseiben – lenyűgöző formaművészetről tesz tanúbizonyságot: ha akar, csilingelőn rímel, ha akar, megrendítő drámai jambusban vagy sanzongangulatot idéző refrénes versben szólal meg. A biztos kezű formakezelés ugyanakkor olyan veszélyeket is magában rejt, amelyeket Keresztesi kötete nem tud elkerülni: nagyon egyszerűen megfogalmazva arról van szó, hogy a sokféle, önmagában formailag kikezdhetetlen (mert verstanilag kifogástalan) megszólalásmód között a végére nem dereng fel, hogy akkor milyen is Keresztesi József költői hangja. Egyéni költői hangot számon kérni persze közhely, és általában igazságtalan elvárás egy elsőkötetes szerzőtől, na de Keresztesi nem pályakezdő (mindenfélét írt már, és világeletemben irodalommal foglalkozott), és valójában kizárólag azért számít költőként elsőkötetesnek, mert első kötetét – mint ő maga mondja² – nem vers-, hanem dalszöveggyűjteménynek olvasták olvasói.

A felismerhető hang hiánya pedig a gondolatiság problémájával is összefügg. Ahogyan *A szegényről* ciklus ars poeticái ellentmondanak egymásnak, úgy az egész kötet verseinek olvasása során sem vált számomra láthatóvá semmiféle olyan gondolati egység, állítás, világnézet vagy észjárás, amit a Keresztesi-líra sajátjának, vagyis olyan megkülönböztető jegyének tudnék tekinteni, amiből levonhatnék arra vonatkozó következtetést, hogy tulajdonképpen mit is akar velem közölni ez a költészet. A szerző sokféleképpen és igen bravúrosan tud verset írni, és talán éppen emiatt, a kötetbeli négy ciklus (legalább) négyféle lírapoétikájának szétartó ereje miatt nincsen olyan egységes nézőpont, ahonnan a versek – egyszerre formai és eszmei – sokfélesége összességében belátható lenne; az olvasó számára legalábbis biztosan nincs. A kötet alcíme szerint e versek „Eltávolító gyakorlatok kezdőknek és haladóknak”, ám végigolvasva a kötetet nemcsak az nem derült ki, hogy mi választja el a kezdőket a haladóktól, de az sem vált számomra világossá, hogy mitől távolítanak el e szövegek, vagy hogy hová; úgy látszik, a távolítás túl jól, túl messzire sikerült.

² Keresztesi József: Inverz Petőfi (Jánossy Lajos interjúja), *Litera*, 2019. július 9., <https://litera.hu/magazin/interju/keresztesi-jozsef-inverz-petofi.html>